

המאבק וההשמדה של גטו ביאליסטוק

דצמבר 1945

מאת: ד"ר שמעון דתנר

הוצא לאור ע"י תלמידיו לשעבר מהגימנסיה העברית בביאליסטוק

תורגם מפולנית ע"י ציפורה אקר-סורביץ תל אביב ינואר 1989

לזכרם של 200,000 יהודים של אזור ביאליסטוק שהושמדו ע"י הגרמנים

פורסם באינטרנט באתר הנצחה לקהילת ביאליסטוק ביוזמת ארגון יוצאי ביאליסטוק בישראל ובסיוע גב' אווה קרצ'ובסקה Ewa Kracowska אשר דאגה לאיות הפולני של שמות האנשים והמקומות השונים והוסיפה הערות חשובות.



סרן עומר רובינוביץ ז"ל

אני מקדישה מאמר זה לזכר סרן עומר רובינוביץ, שנפל בקרב בעת הסתערות על מחבלים בעזה בהובילו את חייליו לקרב במבצע "עופרת יצוקה", נכדו של זבולון רובינוביץ מביאליסטוק; ולזכרו של סמ"ר אלכסנדר משיביצקי ז"ל שנפל בקרב, במבצע "עופרת יצוקה", נין של אברהם משיביצקי, מתמטיקאי, מנהל הגימנסיה לאידיש בביאליסטוק, ונכדו של קצין בצבא הסובייטי ולוחם בנאצים יואל משיביצקי, יוצא ביאליסטוק, וליזה משיביצקי לבית צ'פניק, קשרית ואחת ממנהיגות המחתרת נגד הגרמנים בביאליסטוק.



עדה הולצמן, אוגוסט 2009

אלכסנדר משיביצקי ז"ל



Lisa Maszewicki, nee Czapnik

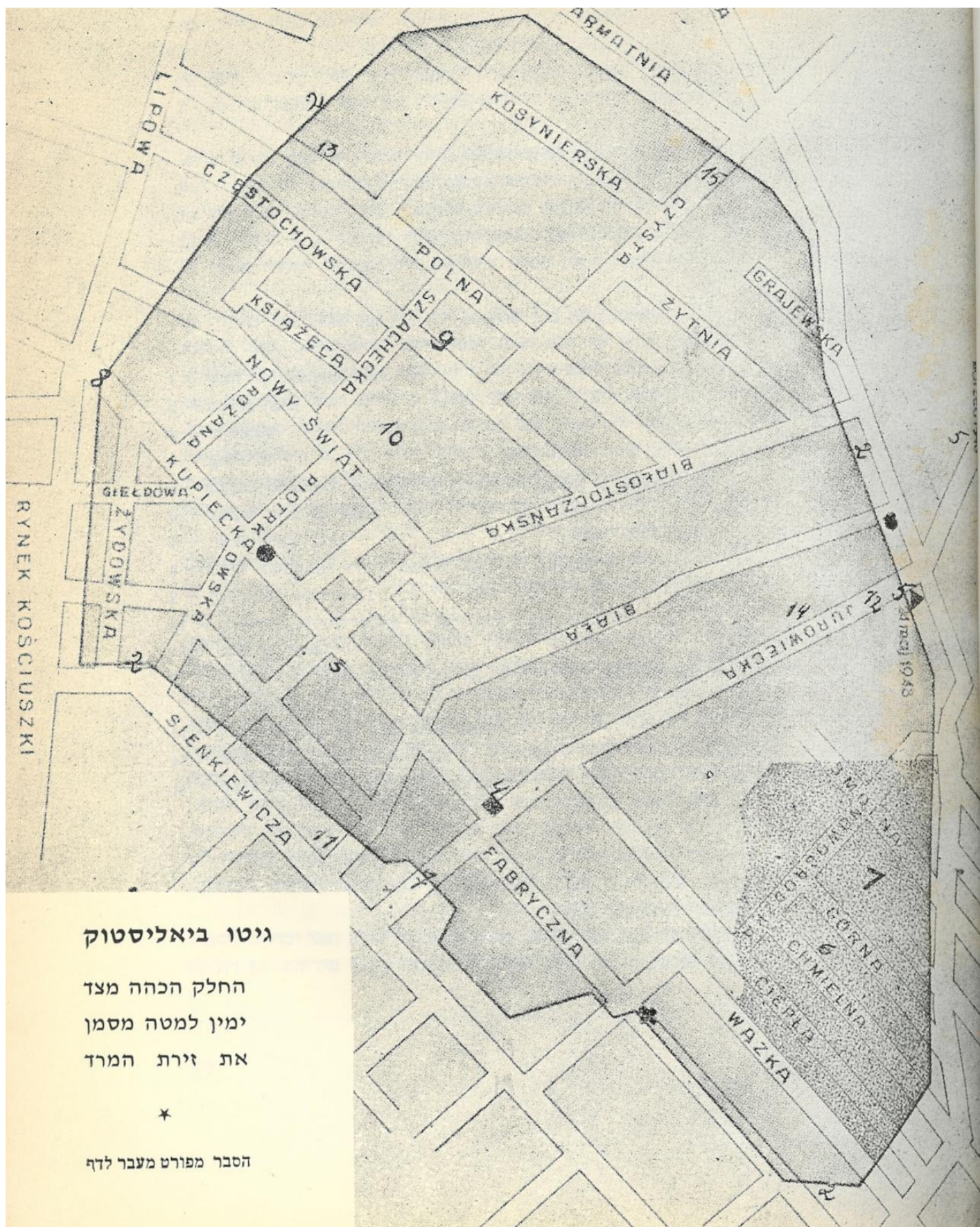
יום ה-16 באוגוסט 1943 סוגר דף חזור טראגיות של תולדות היהודים במחוז ביאליסטוק Białystok, תקופה שהחלה ב-22 ביוני 1941 והייתה מלאה סבל בלתי-יתואר והתעללויות שהסתיימו בהשמדה מלאה של 200,000 יהודים. הגרמנים נחלו עוד ניצחון קל, ניצחון שלם בחזית המלחמה עם העם היהודי.

הגרמנים לא השמידו מיד פיזית את היהודים, היה זה מבחינתם מעין מהלך הומאני ש"עם אדונים" זה לא הראה אליו נטיות מיוחדות.

תחילה הם מצצו מקורבנותיהם את כל חינויותם. השפילו את כל הכבוד האנושי שלהם, דחפו אותם למעמקי עוני כלכלי, עינו אותם בצורה מתוחכמת בעיניי תופת ורק אז רצחו אותם: לא ידעו רחמים, לא חננו אף אחד - תינוק בעריסה, זקן חסר-אונים, אישה

חסרת-הגנה, כולם היו אויבים, על כולם נגזר להיכחד. מכונת המוות הגרמנית עבדה ללא רבב, בדיוקנות גרמנית, ביסודיות ובאכזריות אל-אנושית גרמנית.

בשעה שהצבאית הגרמנים נכנסו ליישובים, זרעו בכל מקום מוות והשמדה בקרב האוכלוסייה האזרחית חסרת הגנה, ובהעדפה מיוחדת של היהודים, אשר נועדו להישמד בשורה הראשונה. לאחר ההוצאות להורג ההמוניות התגברה אווירת הטרור, אשר תפקידה היה לדכא כל תנועת מרי ורצון להלחם. השטחים במזרח היו גדולים מדי משיכלו למלא אותם ז'נדרמים. לא הז'נדרם, רק הפחד ממנו חייב להחזיק את העמים המנוצחים כבולים ברסן.



האירועים שהתרחשו בביאליסטוק לאחר פרוץ המלחמה בין ברית המועצות וגרמניה הלמו ביהודים כמכת מחץ על ראשם. הגרמנים נכנסו לעיר ביום שישי ה-27 ביוני 1941 ומיד שרפו חיים 800 עד 1000 גברים ונערים יהודים בבית-הכנסת הגדול. אחר-כך שרפו את השולהוף Szulhof (אזור סביב בית-הכנסת הגדול) והחלו בהוצאות להורג המוניות, ביריות של הולכי רגל וכדומה וכך רצחו עוד 1000 איש.

באותו בוקר יום שישי פאטאלי התרכזה יחידה ממוכנת גדולה יותר של גרמנים בכיכר שנגה Siena (בקצה רחוב מאזוביצקה Mazowiecka), הגרמנים שתו לשוכרה ושתויים הקיפו את השולהוף.

הטבח החל בשעה שמונה בבוקר. הגרמנים מחולקים בקבוצות קטנות, מזוינים באקדחים אוטומטיים ורמוני-יד החלו במצוד על היהודים בסמטאות הצרות והעקלקלות סביב בית הכנסת הגדול. ברחובות התרחשו מראות מהגיהנום של דנטה. הוציאו מהבתים את היהודים, העמידו אותם על יד הקיר וירו בהם. מכל עבר הובילו קבוצות אומללים בכיוון בית-הכנסת הגדול, אשר בער באש גדולה ומתוכו בקעו זעקות שבר נוראות. הגרמנים הכריחו את קורבנותיהם לדחוף אחד את השני לתוך בית-הכנסת הבווער, במתנגדים ירו ואת גוויותיהם זרקו פנימה. כעבור זמן קצר בער כל האזור. החיילים זרקו רימוני יד לתוך בתי העץ, שהתלקחו בקלות. ים הלהבות שהקיף את כל השולהוף נשפך אל הרחובות ליגיונובה Legionowa, סטולארסקה Stolarska וכיכר קושצ'ושקו Rynek Kościuszki. עד מאוחר לאחר הצהרים סחבו יהודים אל בית-הכנסת הבווער, ירו ברחובות ובבתים. קולות הנפץ של הרימונים התערבבו בקול יריות האקדחים, יללתם של הגרמנים השיכורים וזעקות השבר של הקורבנות הנרצחים.

כלפי הנשים היו הגרמנים "אבירים". כלומר. בעקרון לא הרגו אותן. אבל הכריחו אותן במכות וזעקות לעזוב מהר את האזור הבווער ולעיניהן הרגו את הבעלים, האחים, הבנים והאבות. במקרה אחד הפגינו "אבירות" גדולה מאד: **אידה לביטאנסקה Ida Lewiatanska née Kriwiatynska** (מהבית: **קריביאטינסקה**) היתה בחודש השמיני להריגה וכשברחה מהגיהנום של השולהוף יחד עם כמה נשים וגברים, נתקלה בגרמנים שירו ב-200 יהודים מאחורי חומת בית מיודובקה Miodowka בליגיונובה מספר 9. גרמני מבוגר ראה את מצבה של **אידה** ונתן להם להימלט.

בית הכנסת בער כמה ימים, עובדה ראויה לציון קרתה אצל יהודי ביאליסטוק באותו "יום השישי השחור". השרת הפולני של בית הכנסת (שמו לא ידוע) ניצל התרשלות רגעית של הגרמנים, פתח אשנב בקיר האחורי ודרכו נמלטו כעשרים יהודים, ביניהם ניצל גם **פסח פריינט Pesach Frojnt**, הגיס של **לביטאנסקה הנ"ל**. **פריינט** נספה כמה ימים אחרי כן בין הרוגי "יום החמישי". בלהבות של בית-הכנסת הגדול נספו, בין היתר, **ד"ר קראצובסקי Dr. Kracowski** המוכר לכל, הרוקח **פולאק Polak** הצולע, שחקן השח המעולה **זאבלודובסקי Zabłudowski** והבדחן הפופולארי **אלטר שטיינברג Alter Steinberg**. היכול של יום השישי השחור, כ-2000 הרוגים, שכונת השולהוף שרופה ואיתה הרחובות חאזאנוביץ Chazanowicz, שקולנה Szkolna, צ'מנה Ciemna, גלוחה Głucha, סטולארסקה Stolarska, זאמויסקה Zamojska, סופראשיסקה Suprasłska, מיודובה Miodowa, שלדז'ובה Śledziowa, בז'וזובה Brzozowa, ורסאלסקה Wersalska, אורדינצקה Ordynacka, רחוב ליגיונובה, שוק הדגים וכיכר קושצ'ושקו ניזוקו מאד.

טבח יום השישי זעזע את יהודי ביאליסטוק, אך התנסויות נוראות עוד יותר יהיו להם בזמן הקרוב.

ביום חמישי ה-3 ביולי 1941 היה המצוד הראשון: כ-300 יהודים, בעיקר מהאינטליגנציה, נעלמו מבלי להשאיר עקבות. הם נקראו "קורבנות היום החמישי".

בשבת ה-11 ביולי 1941 ערכו מצוד נוסף, הפעם בקנה מידה יותר גדול: כ-4,000 גברים נלקחו מהעיר באוטובוסים וכפי שנודע אחר כך, נורו בפייטראשי Pietrasze, כ-2 קילומטר מביאליסטוק. אלה נקראו "קרבנות השבת".

הגרמנים הטילו על היהודים דמי-כופר בזהב (5 ק"ג), בכסף (20 ק"ג) ובמטבע סובייטית, וכדי לבזותם חויבו היהודים לשים טלאי צהוב על בגדיהם. ב-1 באוגוסט 1941 סגרו אותם בגיטו.



ביקורת בכניסה לגטו

ל"יודנראט" Judenrat (מועצת היהודים) שנוסד בפקודת הגרמנים היה למעשה תפקיד אחד: לספק לגרמנים כוח עבודה שנוצל בלי רחמים ועזרה לגסטאפו בשוד גלוי של הרכוש היהודי.

מאזור שצ'וצ'ין Szczecin, גראייבו Grajewo, טיקוצ'ין Tykocin, ואשילקוב Wasilków ומקומות יותר קטנים הגיעו דיווחים על רציחות המוניות מלאות זועה בעידוד הגרמנים ע"י הריאקציה השחורה המקומית והחוליגנים. בסתיו 1941 החלו בגירוש "הלא עובדים" לפרוואני Prużany. היה זה מסלול איום של סבל והתעללות, כ-6,000 יהודים הועברו לפרוואני ושוכנו בבתים של הרוסים הלבנים, שהוגלו לעבודות פרך בגרמניה.

לביאליסטוק הגיעו פליטים יהודים מווילנה והביאו את סיפורי הזוועה בפונאר (בליטאית: Paneriai; בפולנית: Ponary) של הליטאים. הגיעה הידיעה המזעזעת על הטבח בסלונים Slonim ב-14 בנובמבר 1941. רצח, השפלת כבוד האדם, שוד וביזה, אלה השיטות אשר השתמשו בהם ההיטלריסטים כלפי היהודים עד ליום האחרון לחייהם.

השנוי הפתאומי גרם לדיכאון והרס במצבם הנפשי של רוב יהודי הגיטו, שהיו מיואשים, משלימים עם גורלם ומצפים חסרי אונים להשמדה או לנס של הישרדות.

אך קבוצת בני-נוער התאוששה מהר מחוסר האונים ועלתה על הדרך היחידה שאינסטינקט רצון החיים היה צריך להכתיב לכל היהודים, כלומר על דרך המאבק בכובש.

בסתיו 1941 התארגנו קבוצות דלילות ראשונות של נוער יהודי, אשר הציבו לעצמם מטרה לעזור לאלפי החיילים הסובייטיים הכלואים במחנה שבויים גדול, בקסרקטינים של גדוד הפרשים העשירי. השבויים דוכאו באכזריות, הוכו והורעבו, קפאו מקור, עייפים מעבודות הפרך מתו בהמוניהם. בגיטו החלו בחשאי לאסוף בגדים, מזון, סיגריות, תרופות וכן כסף בשביל השבויים. צעירים וצעירות יהודים ארגנו את המבצע. הפועלים שעבדו מחוץ לגיטו העבירו את המתנות לחיילים הסובייטיים, בשטח הקסרקטין ניהלו את העבודה הזאת **זליג דבורצקי Zelig Dworecki** ו**אברשה גרשוני Abrasza Gerszuni** יחד עם קבוצת פעילים שלמה.

העזרה של הנוער מהגיטו התבטאה לא רק בסעד חומרי. לשבויים סופק מידע על המצב בחזיתות לפי דיווחי רדיו מוסקבה ולונדון ונוצר הקשר עם העולם החיצון. נוצר הקשר עם הפרטיזנים, שאפשרו לרבים מהם לברוח. הפועלים היהודים המועסקים במחנה מטעם "Heeresbaumt"^[1] יצרו מגע עם הכלואים בתיווכו של השבוי מהנדס **איוואנין** ורופא המחנה. העברת המידע והמתנות נעשו מרתפי בית-החולים של משרד הבניה הנ"ל. הדבר נעשה בסודיות מירבית, כי כל מי שנתפס במגע עם השבויים היה צפוי למוות. צריך היה להישמר לא רק מהגרמנים אלא גם ממלשינים ומאנשי וולאסוב ^[2] Włosoŵ וגם מיהודים שהיו חרדים לעורם הם. עזרה דומה אורגנה בנקודות שונות של העיר בהם עבדו שבויים ויהודים. המגע עם השבויים בשטח הקסרקטין של גדוד הפרשים העשירי נמשך עד מחצית 1942 ז.א. גם אחרי סיום עבודות משרד הבניה שם. בצורה זאת הביע הגיטו את נכונותו להיאבק וכן את אהדתו לאלה שהיו סמל חי של התביעה לזכויות האדם והיו מאוחדים בתקווה לניצחון על החיה ההיטלריסטית.



עבודות כפיה בגטו

עם הזמן התאחדו הקבוצות הבודדות האלה בארגון אחד "הוועד האנטי-פאשיסטי" וחברים בו היו **ריבקה שינדר Rywka Szinder**, **לייב מאנדלבלית Lejb Mandelblit**, **יובקה קאוה Joske Kawe** ואחרים. בין מייסדי הוועד היה קומוניסט פולני ותיק **יעקובובסקי Jakubowski**. שהסתתר בשטח הגיטו. ארגון זה היה במגע עם הוועד האנטי-פאשיסטי שפעל מחוץ לגיטו והיו חברים בו **אנטוני יעקובובסקי הנ"ל וולאדיסלב נייסימיאלק Władysław Nieśmiałek**, **פליקס לורק Feliks Lorek**, **ניורה צ'ביאקובסקה Niura Czwiakowska** ואחרים.

כמו כן, אלה שבאו מווילונה בסוף 1941, הנוער המרוכז בתנועת "השומר הצעיר" וארגון "החלוץ" הקימו שני קיבוצים ששיתפו פעולה ביניהם. כל הארגונים הנ"ל הציבו לעצמם מטרה לאמן את חבריהם לקראת מאבק מזוין עם הגרמנים. לדאבוננו, במשך זמן רב לא עלה בידי היוזמים לאחד את הארגונים לארגון משותף אחד. לכך היתה השפעה גורלית על תנועת המרי בגיטו וזה גרם לקורבנות רבים ומיותרים וכן לכישלון הסופי, אשר את מימדיו ניתן היה להקטין בתנאים אחרים.

ההכרה שהמאבק המזוין הכרחי חדרה לאט, לאט לחוגי הנוער. בראש וראשונה הוכרה הנחיצות של ההצטיידות בנשק. לא היה נשק בגיטו, אבל בעמדות גרמניות רבות היה נשק למכביר. החלה הברחה של נשק לתוך הגיטו. הפועלים היהודים גנבו נשק ממחסני הכיבוש (Beutestellen). קצצו את קתות הרובים בכדי להקל על ההעברה, את חלקי העץ זנחו ואחר כך השלימו את החסר בנגריות הגיטו. את הנשק הסתירו בין חומרי הסקה והעבירו דרך שערי הגיטו. הקנים הוכנסו לתוך צינורות ברזל או לתוך קורות עץ חלולות.

בחודשים הראשונים של 1942 גברה הפעילות של חוגים שונים של נוער חזר רוח מהפכנית. חוגים חדשים התארגנו בכוחות עצמם מבלי לדעת שקרוב אליהם פועלים חוגים דומים למטרות זהות. אין ספק ששיפור המצב בחזית עוזד מאוד את גידול הפעילות. לנינגרד החזיקה מעמד. הגרמנים נהדפו ממוסקבה, הסבל הרב שנגרם לגרמנים בעקבות החורף הקשה (בין היתר, ראיתי במו עיני טרנספורטים של גרמנים מלוכלכים וקפואים שהובאו לבית החולים הצבאי), כל העובדות שלא היוו סוד לאף אחד, הוסיפו עידוד לנידונים הסגורים בגיטו ולנוער הוסיפו אתגר למאבק. ביום 1 במאי 1942 הופיעו כרוזים שקראו ליהודים לצאת למלחמה נגד הכובש.

צריך לציין, שבעקרון נמנעו הארגונים האלה מתעמולה המונית בפעילותם הארגונית. צריך להדגיש בהדגשה יתירה את התנאים הקשים של כל פעולת ההסברה בגיטו. האווירה של טרור לא יתואר, מחנה גדול של מלשינים תמורת כסף ובחינם אין-כסף, הכרה שקיימת אחריות קולקטיבית והסנקציות הנובעות מזה ישירות ומצטברות, שהופעלו באכזריות החלטית ללא תקדים בקורות האנושות - כל אלה היקשו מאוד על עבודת תנועת ההתנגדות והפריעו להרחבתה ולהפיכתה לתנועה המונית. כל גילוי של רצון למרד או למאבק יכלו לגרום לחיסול חלקי או שלם של הגיטו. זאת חייבים היו לזכור כל אלה אשר לא חוו את המציאות של הגיטו והמשתוממים לעתים כיצד הסכימו היהודים בקלות רבה כל כך להריצם למוות ללא התנגדות.

באביב ובקיץ של 1942 חדרו לגיטו ידיעות על הטרור הגרמני המשתולל בווארשה ובכל מחוז המושל הכללי, על קרבות המחותרת הפולנית, על ייסוד מפלגת הפועלים הפולנית, שיצאה בקול קורא למאבק מזוין בכובש, חיזוק קרבות הפרטיזנים באזור קיילץ Kielce ולובלין Lublin. ידיעות אלה עודדו את פעילי תנועת ההתנגדות בגיטו ביאליסטוק, אולם הקשיים בתקשורת ומחסור בפעילים מתאימים לתנועת המרי באזור ביאליסטוק, גזרו על הגטו להישען על כוחותיו הדלים בלבד.

המחצית הראשונה של שנת 1942 עברה בשקט יחסי. נראה שחלה יציבות מסוימת בחיי היהודים, כאילו המפלצת הגרמנית שבעה דם דייה. הידיעה על האקציה בגיטו ווארשה - ב-22 ביולי 1942 - המרכז הכי גדול של היהודים באירופה (למעלה מחצי מיליון), פגעה כרעם ביום בהיר. התגלה הסוד של העברת היהודים מיישובים, ועיירות קטנות וריכוזם בכמה מרכזים גדולים.

לא היה פה, אפוא, עניין של צמצום ההשפעה היהודית המזיקה על הסביבה הלא-יהודית, כפי שטענו הגרמנים וכמה יהודים האמינו או רצו להאמין. עכשיו התברר שהשיטה של הריכוז, מטרתה להקל מבחינה טכנית על ההשמדה הפיזית של האוכלוסיה היהודית. האמת הזאת לא חדרה להכרתם של אלה שהיו אחראיים לגורלם של היהודים הסגורים בגטאות. יתכן גם שאבות היודנראט לא רצו לראות את האמת ורצו להעלים אמת זאת מהמונים.

הנוער היהודי בגיטו, מאורגן בקומסומול (איחוד הנוער הקומוניסטי Komsomol, Komcomol), החלוץ והשומר הצעיר, שלא הושחת ע"י שכרות וזנות שפשטו בקהילה, הגיב על הידיעות מווארשה במאמץ המוגבר לגיוס אלמנט בריא וישר-דרך לשורות החוגים החזורים בצורך במאבק.

רבים הצטרפו לתנועת ההתנגדות מתוך רצון, 99 אחוז מהם נוער משני המינים, מכל מגוון פוליטי. המבוגרים שהצטרפו היו ברובם הגדול רק מתוך שורות הפעילים הקומוניסטיים לפני-כן (יהודית **נובוגרוצקה Judyta Nowogródzka**, **ריבקה שינדר Rywka Szinder**, **יובקה קאוה Joske Kawe**, **אדלה הרץ Adela Herc**, **יולק יעקובוביץ Julek Jakubowicz**, **לייבוש מאנדלבלית Leibusz Mandelblit**, **וולוויל וולקוביסקי Welwel Wołkowski** ואחרים). מתגברת ההברחה של נשק לגיטו, אולם כעבור זמן קצר התברר שבדרך זאת ניתן לספק את הרעב לנשק בצורה חלקית ודלה. התחילו לחפש בקדחתנות בעלי-מקצוע שיוכלו לייצר נשק מכל סוג. אצל אנשים מהימנים הקימו בתי-מלאכה קטנים לייצור רימונים תוצרת עצמית. הכימאים הרכיבו

חומרי-נפץ וממלאים בקבוקים ונורות חשמלאיות בחומצות רעילות (לרוב שימוש בוטריום vitreolum), הלחימו נשק חם, קצר וארוך בנפחיות וסדנאות של המסגרים, יצרו חלקים חסרים, קתות וסכיני פלדה ארוכים.

תפקיד חשוב בתנועת ההתנגדות בגיטו מילא המידע המדיני הבלתי לגאלי. אסור היה ליהודים לקנות ולקרוא עיתונים גרמניים, אך באלפי דרכים הם הגיעו מחוץ לגיטו לידי היהודים ובמשך זמן ממושך הופצו תמורת מחיר מופקע ברחובות הגיטו. קראו בעיקר את "ביאליסטוקער צייטונג" "Bialystoker Zeitung", "דאס רייך" "Das Reich", "פרוסישה צייטונג" "Prusische Zeitung", "קניגסברגער צייטונג" "Königsberger Zeitung". פחות קראו את "דויטשע אלגמיינע צייטונג" "Deutsche Allgemeine Zeitung", "פאלקישער בעאובאכטר" "Völkischer Beobachter" ואחרים. השתדלו לדלות מקריאת העיתונים אם מפלת הגרמנים, שכה ייחלו לה, קרובה להתרחש.

הדעה הכמעט כללית היתה, שמפלת הגרמנים תבוא ללא כל ספק. רק לא היה בטחון אם תושבי הגיטו יזכו להישאר בחיים עד השחרור והדבר הציץ לאנשים. בנשימה עצורה עקבו אחרי גורל מאבק הגבורה ליד סטאלינגרד וכן אחר מהלך הקרב בלוב. בדאגה התלחשו על אל-עלמייך, כי בתוצאות הקרבות האלה היה תלוי גורלם של יהודי ארץ-ישראל. קראו בשקידה בין השורות, התעכבו בערנות על התקריות הפוליטיות בבתי-החרושת, בבית, ברחוב הפיצו דברים בדויים ומצוצים כאילו היו עובדות אמיתיות ממש. התרבו תאריכים ותחזיות על סוף המלחמה, וכאשר בתאריך אחד לא קרה דבר, ההמון לא חדל להאמין, המשיך לקוות. כאשר אירופה יותר ויותר שתתה דם תחת עול הגרמנים, כאשר חלקיו של העם הושמדו בזה אחר זה כמו חלקים שנקטעו מהגזע, כאשר חדרה למוחם של היהודים, שנותרו בחיים ושחיו להשמדה, ההכרה שכדי לבסס את "אירופה החדשה" ו"סדר אירופאי חדש" צריך להקריב לא רק חיי גברים ונשים, אלא גם קורבנות קשים של חיי ילדים קטנים יהודים. לכן הגיטו חי במתח עצבים קיצוני, זכר את המכות הנוראות של יום האתמול ואת הפחד היום-יומי הבלתי פוסק מחיסול מלא, וכך הפך לכר נרחב לקליטה קלה של כל דבר אי-רציונאלי ובלתי נתפס כאילו הוא דבר אמת.

מובן מאליהו שלהתעניינות מיוחדת זכו כל הכתבות הקשורות ביהודים. והיהודים היתלו את עצמם שאולי יחול מהפך במדיניות הגרמנית כלפיהם, שהמשטר ההיטלריסטי יעשה רוויזיה של עמדותיו האל-אנושיות בעניין זה, שיחול שנוי בתוכנית המקורית של השמדה טוטאלית. בעניין מיוחד קראו כל שבוע את המאמר של גבלס Goebbels ב"רייך". הערכה אובייקטיבית של מאמרים אלה לא נתנה שום סיבה לאופטימיות וכן הנאומים המעטים של היטלר, שהתפרסמו אז, לא הראו שמץ של ויתורים בשטח זה. באופן מיוחד השאיר רושם קשה הנאום בו איים חד-משמעית "שיהודים שתמיד צחקו, כעת הצחוק יקפא על פניהם".

תפקיד חשוב עוד יותר מהעיתונים בגטו היה לרדיו. החזקת רדיו והאזנה לשידוריו היו אסורים לאוכלוסיה לא-גרמנית באיום בעונש-מוות. אף על פי כך ההאזנה לרדיו בקרב היהודים היתה די נפוצה. לרדיו האזינו הפועלים מחוץ לגיטו במקומות עבודה גרמניים שונים, יהודיות שהיו משרתות בבתי הגרמנים, כאשר "האדונים" יצאו העירה. בגיטו עצמו הקשיבו לשידורים במכשירי רדיו שנבנו ע"י טכנאים חובבים. כמעט לכל ארגון נוער היה רדיו משלו. את המכשירים התקינו במחבואים תת-קרקעיים. את הידיעות ערכו בצורה של ביולטינים מיוחדים והקריאו באסיפות החוגים. קרו גם מקרה הלשנה. ידועה העובדה שבעקבות הלשנה בעלי-הבית ברחוב יורוביצקה Jurowiecka נורו למוות אחרי שמצאו רדיו בביתם.

על השקט הרוגע של עשרת החודשים הראשונים של 1942 העיבו השמועות על מעשי הטבח הנוראיים שהתקיימו בעת חיסול גיטו סלונים וכן השמועה על עשרת הרופאים והרוקחים היהודים שנורו בוולקוביסק Wołkowysk, (Wawkavysk) (אוגוסט 1942). שני המקרים הנ"ל התרחשו בקשר עם הגשת עזרה לפרטיזנים סובייטים על ידי היהודים.

* * *

ימים קשים עברו על הגיטו בנובמבר 1942. ב-2 בנובמבר החל חיסול כל הגיטאות במחוז ביאליסטוק, פרט לגיטו ביאליסטוק, יאשינובקה Jasionówka וגרודנו Grodno באופן חלקי. ביום שני לפנות בוקר הקיפו אנשי הס"ס את הגיטו שאוכלוסייתו לא חששה משום אירוע יוצא דופן. גירשו אותם מהבתים וריכזו אותם בכיכרות הציבוריים, בשווקים או מקומות מסחר, הטעינו על עגלות מגויסות מראש ותוך התעללות בחסרי המגן הריצו אותם למחנות בקולבאשין Kielbasin, בוגושוב Bogószów, זאמברוב Zambrów, וולקוביסק ולקסרקטין של גדוד הפרשים העשירי, ליד ביאליסטוק. משם, לאחר שנותרה מהם כעשירית (רבים, רבים נכחדו על ידי הרעב, המחלות והיחס הבלתי-אנושי) הובלו ברכבת מזרחה. בחודשים ינואר – מרץ 1943 הושמדו בתאי הגזים ובתנורי [Treblinka טרבלינקה](#) Treblinka 130,000 יהודים ממחוז ביאליסטוק. ניצלה רק קבוצה קטנה אשר העזה לא לציית לצו ולא הופיעה במקומות הריכוז. הם ברחו ליער שם רובם מתו ברעב ובקור או מכדורי הז'נדרמים הגרמנים, או מידי רודפיהם המקומיים ושכירי הגרמנים מחוגי NSZ (Narodowe Siły Zbrojne, National Armed Forces Poland). הפחות אמיצים גמרו באיבוד הדעת. רק מעטים הצליחו להסתתר בתוך הגטו בביאליסטוק.

מצבם הטראגי של היהודים שהעזו לברוח הורע על ידי הטרור הנורא שנקטו הגרמנים כלפי האוכלוסיה הפולנית. הם איימו לשרוף את הבתים ולהוציא להורג במקרה של מתן מסתור ליהודים הבורחים. היו גם סיבות נוספות. פעל גם רעל השנאה שהוחדר באופן שיטתי וללא עונש במשך שנים ארוכות בקרב החברה הפולנית על ידי מפלגת האנדקים (Endeków) (NARODOWA DEMOKRACJA האולטרא-נאציונליסטית, הממחנה הפאשיסטי הקיצוני והסאנאציה [Sanacja](#) הפאשיסטית). פעלה אווירה של

אי-רצון ואיבה כלפי היהודים שהושתלה זמן רב לפני המלחמה ע"י הטפה בלתי פוסקת לחרם כלכלי וחברתי. על ידי מהומות אוניברסיטאיות, גטאות במכללות הגבוהות שהטיפו להם נוכלים חבושי מצחיות אקדמאיות, נומרוס קלאוסוס ונומרוס נוללוס, סעיפים גזעניים בחוקה, חוק "השחיטה" המפורסם של גב' פריסטור Fristor, או אמירתו הנודעת לשמצה של גנרל סלאבוי סקלאדקובסקי Slawoj Skladowski "אכן כן" ויחידות החרם שלו.

לעומת אויב כל כך אכזרי כמו שהיו הגרמנים ולעומת האוכלוסייה הפולנית המעונה ע"י הטרור הגרמני שסבלה אבדות עצומות באנשים, לא היה סיכוי לפעולה המונית של הצלת היהודים בפולין. אחוז היהודים הניצולים יכול היה להיות, ללא ספק, יותר גדול אם בסביבה היתה אווירה פסיכולוגית ידידותית יותר.

אווירה כזאת לא היתה קיימת הודות למשטר של הסאנאציה Sanacja אשר התיידד עם הגרמנים, מילא בנאמנות את כל ההחלטות של ההסכם משנת 1934 וכלפי היהודים ביצע את כל הסעיפים הבלתי-מאושרים שנבעו מרוח הסכם זה.

יוצא מן הכלל הראויים לשבח היו חלקי האינטליגנציה הפולנית בעלי מסורת רבת-השנים של חופש ומרדנות. כמו כן מאות הפולנים, אנשים בעלי רצון טוב שהיו מפוזרים בכל המדינה, בעיקר איכרים שהעזו להיות בני-דם ובסכנם את חייהם הסתירו או שמרו על היהודים הנרדפים כמו חיות. הם ראויים לפרס הכי גבוה, שאולי יכריזו עליו פעם: "פרס האנושיות". כמה מאות יהודים, באזור ביאליסטוק, חייבים את הצלתם והישרדותם, בראש וראשונה, לאומץ לבם, הקרבתם ורחמיהם של איכרים פולנים. (שמותיהם ייחרטו פעם באותיות זהב בקורות העם הפולני, אולם כעת לא ניתן עדיין לפרסמם, כדוגמת היהודים שניצלו, ובחלקם עדיין נתונים לרדיפות מצד NSZ ואחזים שילמו בחייהם בעבור אצילות נפשם).

לאחר חיסול הגיטאות האחרים נותר גיטו ביאליסטוק שמנה 60.000 איש ולידו גיטו לודז' Łódź כאי היהודי האחרון שבלט בתוך ים החורבות ובתי העלמין של יהדות פולין.

האם לזמן רב? - שאלה זאת הציקה לילדים, למבוגרים ולזקנים. הזוועה שעורר השם טרבלינקה היתה על שפתי כל. עלון שהוצא ע"י אחד מארגוני המחתרת הפולנית בווארשה על טרבלינקה, שוכפל והופץ בגיטו בסוף 1942, עורר פחד וחרדה בלתי ניתנים לתיאור. התיאור היבש והענייני של "המקלחות והארובה" זעזעו את כל אזור ביאליסטוק. נפתרה התעלומה להיכן פונים כל הטרנספורטים של מאות אלפי יהודים שהועברו מגיטו ווארשה וכוונו "לעבודה במזרח". התגלה הסוד של העלמת חצי מליון יהודים בקטע ווארשה – מאלקיניה Małkinia. העלון שהיה מופנה לצבור הפולני הודיע על בניית תנורי ענק קרמאטוריים Crematorium, אשר תפקידם להשמיד את הבאים בתור, את הפולנים. הכרוז הסתיים בקריאה למלחמה בנשק בפולש הגרמני.

לאט לאט חדרו אל הגיטאות הסגורים ידיעות על המקומות בהם מרכזים את היהודים, המובלים כאילו לעבודה ואשר לעת-עתה איש לא ראה חוזר משם. מיידאנק Majdanek, אושוויץ Auschwitz, בלז'ץ Bełżec, אלה שמות אשר עוררו רגשי זוועה אצל היהודים. סובבו סביב השמות האלה סיפורים מפלצתיים בלתי-נתפסים שאמנם קרו, ושמקומות אלה הם מרכזי עינויים המוניים של היהודים מכל אירופה. ליהודי ביאליסטוק שזכרו את "האוטו-דא-פה" ⁴ auto de fé לא הרחק מהכיכר ביום שנכנסו הגרמנים לעיר וזכרו את קורבנות "יום החמישי" ו"יום השבת" וידעו על טבח סלונים ווילנה - לא היה שום יסוד לאשליות על הצפוי להם. ובכל זאת, יהודים "שקולים" ויהודים אופטימיים שללו אפשרות שבלב אירופה קיימים מקומות שתוכננו מראש לשמש להרג המוני.

אותם אנשים, בהסתמכם על העובדות של הרג המוני הידועות היטב לכל הביאליסטוקאים, טענו, שאילו הגרמנים רצו להרוג את כל היהודים, לא היו מהססים לבצע את הדבר מיד בהתחלה ובמקום. אם כן, לשם מה היה עליהם עוד לטרוח להעברת טרנספורטים ולהציב להם ליווי? לשם מה להשתמש באמצעים וכוחות, אשר בזמן המלחמה דרושים הרבה יותר בקטעים אחרים? הפשעים שביצעו על היהודים הסתמכו על הרצון מצד החיילים "להשתעשע", תוך התחמקות מהשגחת המפקדה, בעיקר באזור החזית (את הפשעים ההמוניים הראשונים ביצעו הגרמנים מיד עם כניסתם לעיר).

ההסברים הנ"ל, שבין התעמולה האנטי-יהודית עד לחיסולם המלא של היהודים - יש פער גדול, שכנעו רבים. היה קשה מאוד לבדוק את הידיעות אשר פה ושם חדרו לגטו ממקומות מרוחקים. המגע עם העולם מחוץ לגטו היה קשה מאוד וגם כרוך בסכנת-חיים. הידיעות המעטות אשר חדרו מבחוץ יכלו להיות גם נכונות וגם מטעות.

עשרת החודשים הראשונים של שנת 1942 חלפו בשקט יחסי ותרמו לכך שהחלו לחלום על תחזיות חיוביות. העקשנות אשר בה חזרו ומסרו על בשורות איוב וסיפורים על "אקציות" במחוז הממשלה המרכזי, ברוסיה הלבנה ואוקראינה, עוררו יותר ויותר ספקות.

הנושא היחיד כמעט שבו עסקו בשיחות בבתים בגיטו ובמקומות עבודה היה האם יוכלו לשרוד את המלחמה. תקוות גדולות, אף כי מוטעות, עוררו הידיעות על הסכסוכים וההבדלים הקיימים כאילו בין הצבא הגרמני, המפלגה והגסטאפו. רבים מאוד האמינו שכישלונות הגרמנים במזרח, האיום הגדל והולך של פתיחת חזית שנייה במערב והסיכוי הגדל לכישלון ברור ותבוסת הגרמנים, יגרמו למשבר בחזית עקב התמרדות המונית של החיילים. האמינו גם במהפכה "מלמעלה" שכתוצאה ממנה השלטון יעבור למטה הצבא הגרמני, אשר ידיח את היטלר וימתייג ממדיניות ההשמדה המונית של האוכלוסייה הכבושה (מדיניות שעבורה יהיה צורך לשלם מחיר יקר במקרה של כשלון במלחמה) - ישנה בצורה קיצונית את הקו ויחזיר את הזכויות האנושיות שנגזלו ע"י

ההיטלריסטים. הם השלו את עצמם שזמן קצר אחרי ההפיכה הצבאית ייחתם הסכם שלום ואז יינצלו וישרדו שרידי העם היהודי המעונה. האמונה בכישלון צבאי מהיר של הגרמנים ובייחוד האמונה בהתאוששות העם הגרמני, אשר בעבר תפס את אחד המקומות הראשונים במשפחת העמים התרבותיים, לוותה את יהודי ביאליסטוק עד היום האחרון של השמדתם הסופית. אפילו ברכבות המוות בדרכם לטרבלינקה ומיידאנק, רבים מהם האמינו שהם אמנם נוסעים למחנות עבודה, כפי שכל הזמן הכריזו הגרמנים, ולא האפשרות שבסוף דרכם מחכה להם המוות.

וכי מה היתה אשמתם? בעבור מה נגזר המוות? הפסימיסטים של הגטו האמינו במפלתם של הגרמני והניחו שהצבא הגרמני יישבר הרחק בתוך אדמת ברית המועצות (בשעת חיסול הגיטו עבר קו החזית במרחק של כ-800 ק"מ ממזרח לביאליסטוק). הם טענו גם שלגסטאפו תמיד יהיה מספיק זמן לחסל את שארית היהודים כעדים לא רצויים. כמו כן הצביעו שקשה לבנות על ההבדלים הקיימים, כביכול, בין הגסטאפו והצבא, כיוון שבביאליסטוק נשרפו 1000 יהודים בבית הכנסת הגדול וירו בהמונים כבר ביום הראשון לכניסת הגרמנים לעיר ואח"כ כל החטיפות והמעצרים של 5000 קרבנות "היום החמישי" ושל "השבת", כל אלה לא נעשו על ידי הגסטאפו, שאז עוד לא היה קיים, אלא ע"י הוורמאכט Wehrmacht. קשה היה גם לשער שהיטלר כמארגן טוב ישאיר עמדה כ"כ חשובה כמו המטה הגרמני בלתי-מאויש על ידי האנשים שלו. הם הצביעו על קו אופייני בפסיכיקה הגרמנית המורגלת לציות עיוור וביצוע קפדני של פקודות מבלי להרהר מי נתן את הפקודה ומה הרקע המוסרי של נותן הפקודה.

כחוגי האינטליגנציה של הגיטו ניתחו בהרחבה ולעתים תכופות עודדו איש את רעהו שקיימים כוחות שאינם לוקחים חלק במלחמה ושהגרמנים מוכרחים להתחשב בדעתם ואשר ללא ספק יתערבו לטובת היהודים מאירופה הנידונים להשמדה ונמצאים בידי היטלר. הצביעו על האוטוריטה העצומה של האפיפיור והצלב האדום הבינלאומי, על המדינות הניאוטרליות שהיו להם יחסים דיפלומטיים ומסחריים עם גרמניה. רושם רב עשתה ההודעה שניתנה ע"י הגסטאפו שכל היהודים בעלי אזרחות לא-פולנית ולא סובייטית יירשמו. את ההודעה הבינו, שמדובר על חילופי עצורים גרמנים שבמדינות האנגלו-סאכסיות. אמנם התייצבו כמה עשרות אנשים, אך לא היו לעניין שום תוצאות.

להפתעה גרם מתן רשיון ליהודיה אחת עם שני ילדיה לנסוע לבעלה לפלסטין. הוציאו מזה מסקנות, שהיהודים בחוץ-לארץ לא שכחו את אחיהם, שהם עושים כמיטב ביכולתם כדי להצילם. במשך זמן ממושך רחשה בגיטו ידיעה שאיש לא יודע מהמקורה, שבקרוב יועברו כל הילדים היהודיים יחד עם אמותיהם לשבדיה, שמשלחת שבדית של הצלב האדום כבר נמצאת בדרך. איש לרעהו סיפור מדהים על גברת מסוימת אשר עצם המחשבה על העברה עורר את חמתה והכריזה שלא תעזוב "כי מה יקרה לרכוש שלה?". לדאבוננו, איש לא הגיע ואף אחד לא טיפל במשלחת. לשווא ציפו ליד המשרדים הבלתי-לגאליים ובאוזניים נטויות קיוו לבשורות מעודדות. לקול של גינוי הפשע הגדול המבוצע על עם חסר-הגנה המצפה להצלה. אך לא נשמע ווטו החלטי מרומא, לא היתה מחאה מג'נבה, לא היה תיווך דיפלומטי של מדינות נייטרליות. שתקו אלה שקולם יכול היה להציל חיי מאות אלפי ילדים.

לעומת זאת בסתיו 1942 פשטה בגיטו שמועה שהגרמנים "המעשיים", לאחר שהם רוצחים את היהודים, משתמשים בשומן שלהם לתעשיית סבון. לחשו מאוזן לאוזן שבסבון הגרמני בו השתמשו בגיטו נמצא השומן היהודי כמרכיב יסודי. "RIF" היתה התווית החרושתית של סבון זה והיו שפירשו שאלה ראשי תיבות של "שומן יהודי טהור" (Rein Idish Fett) היו שהתלוצצו על נושא זה, רבים האמינו וכולם היו מדוכאים. הרגשה כבדה שהעיקה כאבן על הלב נגרמה מחוסר הביטחון בכל הנוגע למזימות הרשע של הגרמנים. הפחד מיום המחרת.

השמועות על טרבלינקה ומחנות השמדה אחרים וכן חיסול הגיטאות של ערי-השדה זירזו את ההחלטה לאחד את כל קבוצות ההתנגדות בגיטו ביאליסטוק. לארגון משותף אחד עם הנהגה משותפת התאחדו תחילה הקבוצות המרקסיסטיות: "השומר הצעיר" ו"הבונד". זמן-מה אחרי כן נוסד הבלוק "B" שהיה מורכב מ"החלוץ", "דרור", "הנוער הציוני", "ביתר" ו"השומר הצעיר". "השומר הצעיר" שהיה חבר בשני הארגונים, שימש בתפקיד של מקשר בין שני הארגונים. הדיונים על איחוד כל הארגונים נמשכו ונסחבו בגלל דוקטרינות אידיאולוגיות ולעתים תכופות בגלל אמביציות אישיות שונות. אלו הגורמים שהשפיעו במידה רבה על כשלון ההתנגדות בשעת "האקציה הראשונה" בגיטו ביאליסטוק בפברואר 1943.

בינתיים שני הבלוקים עושים מאמצים קדחתניים כדי לצייד את חבריהם בנשק, יוצרים מגע עם הגרמנים ורוכשים מהם נשק: **חיה גרוסמן Chajka Grosman**, **ברוניה ויניצקה Bronia Winicka**, **בובה רובינשטיין Buba Rubinstein** ומרילה רוז'ציקה **Maryla Różycka**, אחרי-כן קשרית אמיצה של הפרטיזנים. מחסן הנשק הראשי נמצא אצל **שלום קורץ Szulem Korzec** ברחוב צ'פלה **Ciepła**: הוא שארגן גם האזנה לרדיו ע"י **שלום אוביידז'ינסקי Szalom Obiedzinski**, מורה לחשבון **מגראייבו Grajewo** (נפל ב-1944 בשורות הצבא האדום). הסדנאות לנשק בית-החרושת הקטן לרימונים היו בהנהלתו של המהנדס **הנוף פארבר Henoeh Farber** במרתף מתחת לדירתו ברחוב צ'פלה 8.

עבודת הגיוס שהתנהלה בזהירות מירבית (עד לרגע חיסול הגיטו לא היה אף כשלון) הגדילה את מספר הלוחמים. הגיטו היה מחולק לאזורים והאזורים לבלוקים ואלה ליחידה הקטנה ביותר "בשלשות". לימדו את האנשים להשתמש בנשק. יצרו קשר עם פולנים ורוסים מחוץ לגיטו כדי להרכיב הנהגה משותפת למלחמה נגד הכובש.

אחד המגעים האלה נותק, כיוון שהגרמנים עלו במקרה על עקבות ארגון קצינים סובייטיים ברחוב ציגאנסקה Cygańska. המקום זכור מירי רב בו נהרגו אנשי המטה ולקחו משם חלק גדול ממחסן הנשק. במבצע זה נפל **סיביראק Sybirak**. המפקד האמין של קבוצת הפרטיזנים מביאלובייז'ה **Białowieża**.

קשרו קשר עם פקידים פולנים שעבדו במחלקת הרישום והזיהוי המקומית והשיגו "ניירות אריים" עבור הארגונים הלוחמים. ציידו את החברים ברעל אשלגן והחזירו בתודעתם את ההחלטה לא ליפול חיים בידי הגרמנים ושבמקרה של חשיפתם צריכים לבלוע את הרעל ולהימנע מעינויים. יחד עם חיזוק ההגנה העצמית נולד גם הרעיון של ארגון קבוצות פרטיזניות, אשר הצטרפו לעזוב את הגיטו ולהלחם עם הכובש ביערות, עניין זה גרר מריבות קשות: המתנגדים לפארטיזנקה טענו שעזיבת הגיטו והשארתו בידי אלה שלא מסוגלים להלחם, כמו נשים וילדים בלי נשק, אינה אלא בריחה מתוך פחד וחוסר מזה הסיכויים למלחמה ביער אינם גדולים יותר, בהתחשב בסביבה הזרה וחוסר ההכנה לאורח החיים ביער.

המצדדים בפארטיזנקה טענו, לעומת זאת, שהמלחמה בגיטו הסגור בתנאים של הטכניקה הצבאית הקיימת נוכח העליונות העצומה של הגרמנים, זה איבוד לדעת. אם הגיטו נידון למוות, אז שלפחות כל אלה המסוגלים להלחם יילחמו במקום בו המלחמה יכולה לגרום לגרמנים הכי הרבה אבדות, כלומר ביערות. בדרך זו, אם אין להציל את הקרובים להם ביותר, לפחות יוכלו לנקום את מותם.

המריבות בנושא דרכי המלחמה נגד הכובש הביאו אפילו לפילוג בנוער הקומוניסטי. **יודיטה נובוגרוצקה Judyta Nowogródzka** הנמרצת והזריזה, שלא סבלה התנגדות לאחר שהוצאה מהארגון על ידי ה"זקנים", ייסדה ארגון חדש שמטרתו היתה להקים גדודי פרטיזנים בלבד. כבר בדצמבר 1942 עזבה את הגיטו הקבוצה הפרטיזנית הראשונה. היו אלה צעירים מצוידים היטב בנשק שנקראו "אנשי קרינקי" Krynki על שם העיירה, שרובם באו משם. המפקד שלהם היה "**מאקסימ האמיץ Maksim האמיץ**" (שם מושאל). הם גרמו אבידות בבני-אדם ורכשו נשק רב. כמה שבועות אחרי-כן, בתקרית ליד ליפובי מוסט **Lipowy Most** (גשר הליפה) נאלצו הגרמנים לסגת משדה המערכה למרות יתרוןם באנשים ובנשק. הגרמנים השאירו 6 הרוגים ו-4 פצועים, ומאקסימ מת מות גיבורים. מותו גרם למשבר בגדוד, רוב האנשים חזרו לגיטו לחורף והתכוננו לצאת שוב ליער באביב. פעילות אנשי קרינקי עוררה אהדה רבה לרעיון הפרטיזנקה בקרב צעירי הגיטו.

המאורעות שהתרחשו זמן קצר אחרי-כן הוכיחו את צדקתם של מצדדי הפרטיזנקה. ראשית פברואר 1943 התבשר העולם בהודעה סובייטית רשמית: גנרל פאולוס Paulus יחד עם שרידי הארמיה השישית נכנעו לצבא הסובייטי. סטאלינגרד Stalingrad ניצלה. היתה זאת נקודת מפנה בתולדות המלחמה. ההודעה של המטה הכללי של הצבא האדום מיום ה-3 בפברואר: הקרב על סטאלינגרד הגיע לקיצו. לפני-כן ספגו הגרמנים מפלה מוחצת ליד אל-עלמיין **El Alamein**.

הצבא האדום פתח במסע הניצחון שלו וצבאות הברית החלו בהתקפה באפריקה. בגיטו ביאליסטוק ליד רגשי השמחה עקב הניצחונות על האויב השנוא גברו גם הספק והייאוש.

ב-25 בינואר 1943 חיסלו הגרמנים באזור את הגטו האחרון יאשינובקה **Jasionówka** ובראשית פברואר הצטברו מעל גיטו ביאליסטוק עננים כבדים של טבח המוני. **מבארש Efraim Barasz**, "מלך הגיטו" נודע ליוזנראט שהגרמנים דורשים "הקזת דם" ומהיוזנראט פשטו ברחוב שמועות איוב המורות שגרמו לייאוש נורא. האנשים נעו ברחובות כמסוממים ועל פניהם סטיגמה של מוות.

החיים ברחוב נשתתקו, הצחק והרעש נעלמו. מראה הילדים הקטנים היה קורע לב: אדישים וכבויים, כאילו ידעו מה מחכה להם.

מי יתאר את עינויי ההורים המודעים לגורל, שרויים בחוסר אונים מוחלט מול ההשמדה הצפויה. החורף מנע כל יציאה ליער. הגיטו הכין בקדחתנות את הגנתו הפאסיבית. כמעט בכל בית הכינו מחבואים, בלילות חפרו תעלות ובונקרים תת-קרקעיים, צמצמו את שטחי החדרים וליד הקיר הקבוע הקימו קיר מלאכותי נוסף, נוצרו מסדרונים ששימשו כמחבוא. את הכניסות לעליות-הגג ולמרתפים היסוו.

כך התכוננה הכבשה להגן על עצמה מפני החיה הטורפת. בקרב הנוער הנחוש נשמעה הסיסמא: לא נכנע, לא נלך כצאן לטבח! אך לא היה נשק פרט לכלונסאות, מקלות ומוטות ברזל.

הארגון היה חלש, המפקדה מהססת וחסרת ניסיון. מצב, הרוח מדכא, קשה היה למות צעיר, ובעיקר מוות עלוב כזה, מות כלבים.

בלילה בין ה-4 ל-5 בפברואר ציווה היוזנראט לפקידים שלו להסתתר יחד עם משפחותיהם בבתי-החרושת וצייד אותם באותה עת ברישיונות פיקטיביים של פקידים בתפקיד, וכך הציל ברגע האחרון את אנשיו. אלה שהובאו בסוד הדברים ידעו כבר שלגסטאפו בביאליסטוק הודיעו מטרבלינקה מידאנק "שיש מקום פנוי" בתאי הגזים ובמשרפות, לכן דרשו מראש היוזנראט, המהנדס **באראש**, שיספק 6000 "עובדים לא פרודוקטיביים".

באראש, במקום לקרוא אז להמונים "הגנו על עצמכם, כל מי שיכול!" או "הצילו את עצמכם, כל מי שיכול!" או במקום לירות כדור לעצמו כפי שעשה **צ'רניאקוב Czerniakow** בווארשה Warszawa, הוא נכנע לדרישותיהם של הגרמנים. הוא האמין שאם ימסור למוות 6,000 מאחיו, יציל את שאר ה-50,000.

פשעו הגדול ביותר היה שהסכים לזוועה הזאת, שהאמין לגרמנים ושיקר להמונים שנתנו בו אמון.

מאז נגזזה ההילה של המהנדס **באראש**, מציל הגיטו הכל-יכול. מאז הופיע בתור שותף טראגי של רוצחי העם היהודי ששרד בחיים יחד עם פשעו עוד חצי שנה ומשך אחריו לאבדון את שארית הגיטו.

ביום שישי ה-5 בפברואר, בשעה 04:00 לפנות בוקר, נכנסו הגרמנים לגיטו. החלה האקציה הראשונה. בראש הגסטאפו צעד **באראש** עם רשימה בידו וקרא מתוך הכתב את שמות הנידונים למוות (במצב רוח של נידונים לתליה ששרר בגיטו, המראה תואר אחר כך במילים: "**באראש** גזר את הסרט").

לבאראש עזרה בפעולה הצדקנית המשטרה היהודית (Ordnungsdienst) שהרסה מחבואים וגילתה מסתורים בהם הסתתרו היהודים. היו גם יהודים חסרי בושא ומצפון שבזזו את דירותיהם של הנידונים האומללים. ברחובות הסתובבו כמה עשרות מלשינים, אשר גילו את המסתורים של היהודים והראו אותם לגרמנים במחיר הצלת חייהם העלובים.

באראש, המשטרה היהודית ו"המוסרים" (המלשינים), אלה אותות-הבושה והביזיון מהסבל והעינויים של המיליונים. ההגנה העצמית הכזיבה לחלוטין. חלק מהמפקדים איבד את הראש ואחרים חלקו גורלם עם גורל הגיטו. העדר תכנית הגנה נתן את אותותיו וכן הפילוג והוסר האחדות הארגונית. בבונקרים של חוגי הנוער ציפו לשווא למתן האות להתנגדות בכוח.

בצורה שלילית ביותר השפיעה הידיעה שהגרמנים לא פוגעים בבתי חרושת ובפעלים שהסתתרו שם עם משפחותיהם. כמה ארגונים פקדו על חבריהם שיסתתרו בבתי החרושת ושיגוננו עליהם רק במקרה שהגרמנים יתקיפו את השטח. מקרי ההתנגדות היו ארעיים ולא מתואמים. ברחוב קופייצקה Kupiecka 29 שפך **יצחק מלמד Icchak Melamed** חומצה על קבוצה של אנשי ס"ס. אחד מהם התעורר, השני ניכווה וירה במבוכה בחברו הרגו. **מלמד** ניצל את המהומה וברח. הגרמנים, רותחים מכעס, הוציאו 100 אנשים, גברים, נשים וילדים מהבתים הסמוכים והרגו אותם בגינת פראגא Praga וכן הזהירו שאם הפושע לא יתייצב תוך שש שעות יהרגו עוד אלף אנשים. **מלמד** התייצב מרצונו הטוב, עינו אותו ותלוהו בשער הבית של רחוב קופייצקה. לפני הוצאתו להורג הספיק עוד לשאת נאום נלהב נגד הגרמנים בו ניבא להם מפלה נחרצת ונקמה.

כעבור זמן קצר, באותו רחוב קופייצקה, שפכה משפחת **קוריאנסקי Kurianski** מים רותחים על הגרמנים ואלה רצחו מיד את כל בני המשפחה. ברחוב צ'פלה Ciepła זרקו **פרידה פלד Fryda Feld** ו**בלומה לאקס Bluma Laks** רימוני יד על גרמנים. שתי הנערות הגיבורות נהרגו מיד לאחר התקפתן, ברחוב סמולנה Smolna קבוצה של עשרים וכמה נערים בהנהגתו של **אדק בוראקס Edek Boraks**, המפקד הצבאי של השומר הצעיר, הפעילה התנגדות קצרה אך עזה נגד הגרמנים ואלו נחלו אבדות קשות.



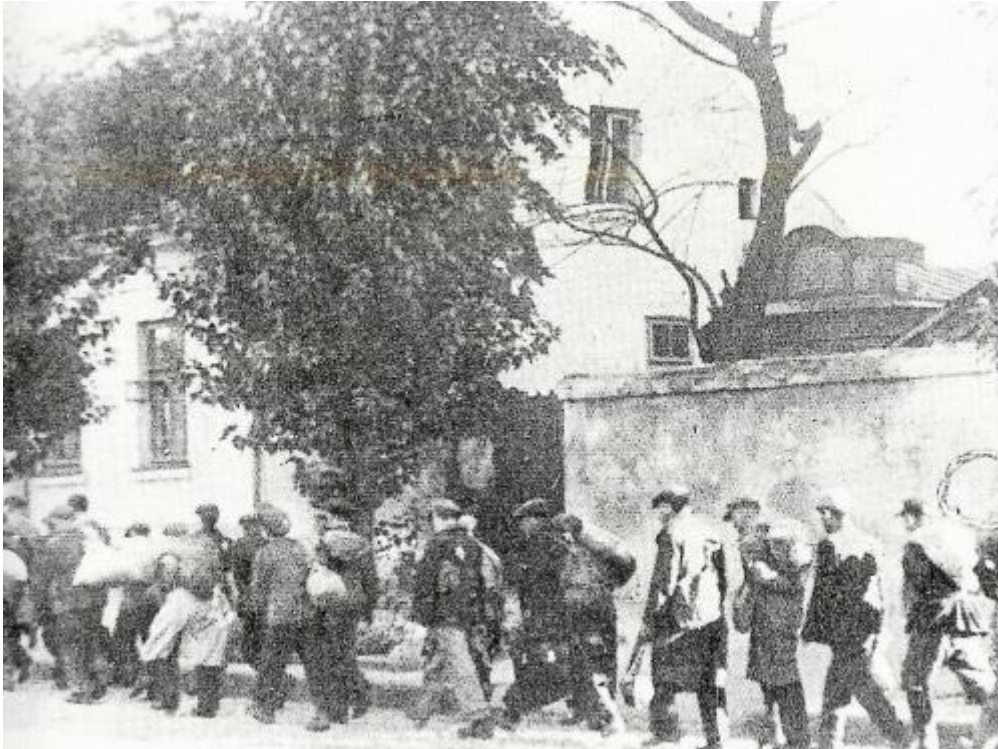
Edek Boraks

הנמלטים מרכבות המוות לטרבלינקה סיפרו בגיטו על המרד של הנידונים בקרון הרכבת ליד שערי המחנה. בראש המרד עמד אותו **בוראקס** אשר יחד עם חבריו נפלו בקרב ולא נתנו להריץ אותם למרחצאות המוות ולמשרפות.

ברחוב חמיילנה 19 Chmielna התבצרו 17 אנשים בעלית הגג, 8 נערים ו-9 נערות; **לולק מינץ Lolek Minc**, **זולה דבורצקי Zula Dworecki**, **ישראל שטרנפלד Israel Sternfeld**, **אברשה גרשוני Abram Gerszuni**, **רחל רוזנשטיין Rachel Rosenstein** ואחרים, כולם "מצויידים" בחומצה וגרזונים. הם החליטו לא להיכנע כל עוד הם חיים. בעזרת השוטרים היהודים גילו הגרמנים את המחבוא. המגינים זרקו עליהם בפתח עלית הגג בקבוקים עם "ויטריוול" ותקפו אותם בגרזונים. שני גרמנים נפצעו והכובשים נסוגו. התחיל מצור. הגרמנים ירדו על המחבוא בנשק ממוכן וכאשר נוכחו שלנצורים אין נשק חם, הסתערו על עלית הגג והכריחו אותם לצאת לרחוב. שם העמידו אותם בשורה ליד החומה, ביצעו חיפוש מדוקדק והחלו בשיפוט מהיר: "מי עשה זאת?" - הראשון בשורה אורג בכיר, רק הידק את שפתיו. נשמעה ירייה. כך התנהג גם הצולע **שטרנפלד**. השלישי בשורה מצביע על **שטרנפלד** ההרוג: "הוא עשה זאת". הפושעים הגרמנים הסתפקו בשני קורבנות והובילו את השאר בידיים מורמות למקום הריכוז, (שם ריכזו את הנחטפים), בפנת הרחובות קופייצקה וירובייצקה בשערי המתפרה הגדולה של היודנראט.

מכאן בקבוצות של כמה מאות הובילו את היהודים לרחוב פאבריצ'נה Fabryczna, ככר החרות, רחוב סנקביצ'ה Sienkiewicza, וכך הלכו הטרנאנספורטים של הנידונים לתחנת הרכבת של פולסקה Poleska, כאן הטעינו אותם בקרונות והסיעו לטרבלינקה.

בתחנת הרכבת של פולסקה, פועל המתכת **אברשקה** (שם המשפחה עדיין לא ידוע) ניצל רגע של חוסר תשומת לב של אנשי הס"ס, טיפס על גג הקרון ונשא נאום נלהב קצר. על ידיו נשא את ילדו בן מספר חודשים. הנידונים המומים מהזוועות בתוך הקרונות וגם פולנים שהיו במרחק מה מהמקום, שמעו את דבריו המלהיבים אודות הניצחון על המפלצת הגרמנית ליד סטאלינגרד וכן על המפלה הבטוחה הקרובה של הפחדנים הגרמנים, אשר מנצחים רק את חסרי-המגן. "אנו הולכים למות, אך הם יבואו במהרה אחרינו", סיים דבריו בהצביעו על הרוצחים המתקרבים. צרור של כדורים פגע בו והוא נפל יחד עם התינוק.



גירוש היהודים

האקציה הראשונה שנקראה "טבח פברואר" נמשכה שבוע ימים, מה-5 עד ה-12 בפברואר והפילה 15,000 קרבנות, ביניהם 2,000 שנהרגו במקום. האפילוג של שבוע הדמים התרחש תחת המספר המפורסם "15" (מקום מושבה של הגסטאפו ברחוב סנקביצה). 14 צעירים עם ניירות אריים נעצרו ולמרות עינויים קשים לא מסרו אף אחד ולא גילו את שם הארגון ושמות הפולנים שזייפו עבורם את הניירות. אנשי הגסטאפו עצמם סיפרו "לחברים" שלהם על אחת הניה לוי **Henia Lewin** האמיצה מווארשה, אשר ירקה בפניהם של מעניה ובלי פחד הביעה את הבוז והשנאה אליהם. כל ה-14 נרצחו.

כתוצאה מאקציה זאת נחלו ארגוני ההתנגדות אבידות קשות, בעיקר רבו האבדות בקבוצות אשר החברים בהן לא נסוגו מעמדות קרב ולא חיפשו מקלט בבתי החרושת (הקומוניסטים ואנשי "השומר הצעיר"). אבדן הלוחמים הטובים ביותר גרם לדיכאון בשורות הארגון. אולם מצב זה נמשך זמן קצר בלבד, כי בכוחות מתוגברים חזרו לבנות מחדש את הארגון. טבח פברואר לא השאיר אצל אף אחד אשליות כל-שהן באשר למטרות הסופיות של הגרמנים בקשר לגיטו. גיוס אנשים חדשים התקדם בהצלחה ונפל על קרקע פורייה. דגש מיוחד שמו על גיוס מבתי החרושת, אשר כוסו במהרה ברשת של תאי תנועת ההתנגדות וכן גדלה תנועת הפרטיזנים. הניסיון של האקציה הראשונה הצביע בעליל על חוסר התקווה במלחמה בתוך הגיטו הסגור. הרבה צעירים אשר לא יכלו להתקבל לארגון, שפעל בתנאי מחתרת קשים ולא בקנה מידה המוני, ייסדו בעצמם קבוצות לפעולה ביער ועזבו את הגטו כדי להלחם בפולש האכזרי. אחרים בעלי יכולת גדולה יותר הצטיידו בדרכים שונות בנשק ופנו מזרחה כדי להתחבר אל גדודי הפרטיזנים. הקבוצה של **יודיטה Judyta** שעסקה רק בארגון חטיבות פרטיזנים אספה סביבה מספר גדול של צעירים.

באפריל 1943 נשלחה קבוצה קטנה בפיקודו של **ברל ווארשרשטיין Berl Wasserstein** במטרה להכיר את האזור. הם היו מזוינים בצורה דלה ופוזרו בתקרית עם הגרמנים ליד ליפובי מוסט. לאחר שאיבדו את הקשרית שלהם, נסוגו לגיטו.

קבוצה שנייה מורכבת מ-16 אנשים בפיקודו של **טאלק Talk**, עזבה את הגיטו בליל ה-24 במאי. בדיוק ליד חומות הגיטו ברחוב יורוויצקה, התפתחה תקרית רבת עוצמה עם הגרמנים. ז'נדרם גרמני אחד נהרג והלוחמים נסוגו לתוך הגיטו בלי אבדות.

ניסיון נוסף נעשה כעבור עשרה ימים – 3.6.1943 - וגם הוא הצליח במשימתו. שרות בעל ערך רב, בעת יציאה מסוכנת עם נשק מהגיטו, נתנו שני מבריחים ידועים: **נחום אבלביץ Nahum Abelewicz** ו**יוסל קיסלר Josel Kisler**, שניהם, לוחמים מסורים שהקריבו עצמם במאבק נגד הגרמנים. **אבלביץ נפל** ב-16 באוגוסט 1943, בעת הפריצה בראש הלוחמים אל חומות הגיטו. **קיסלר נפל** כמה ימים אחר כך ביערות איזוב Izoby כאשר התפוצצה פצצת-מטוס והוא יחד עם חברו הפרטיזן **גרישה לונסקי Grisza Lonski** טיפלו בחוסר זהירות בחומר נפץ.

גם הקבוצות בבלוק "A" נאלצו בלחץ המאורעות לעשות רוויזיה ביחסם לפארטיזנקה. אף כי לא וויתרו על הרעיון של המלחמה בנשק בתוך הגיטו, החלו גם לייסד קבוצות פרטיזנים. ראשונה מיחידות אלה שעזבה את הגיטו בראשית האביב 1943, היתה בפיקודם של **בורוביק Borowik** ו**ריבה שינדר Rywa Szynder**. עם הזמן עבר הפיקוד של הקבוצה הזאת לידי של יז'י **סוכאצבסקי (סאשא) Jerzy Suchaczewski (Sasza)** מווארשה, איש אמיץ ואציל רוח, במקצועו פועל דפוס ומדריך ספורט לשעבר של ארגון "מורנגשטרן" Morgenstern. **סאשא** נפל מות גיבורים ביערות איזוב ב-25 בספטמבר בהיתקלות עם הגרמנים. באופן דומה נפל **בורוביק** ב-2 בינואר 1944 ליד דבוז'יסק Dwożysko. המספר הכללי של הפרטיזנים היהודים המאורגנים בביאליסטוק ואשר יצאו ליערות היה כ-150 איש.

קשיים רבים גרם המחסור בנשק, אשר מנע את היציאה ליער של כל המתנדבים והמתגייסים למשימה זו. רבים מאלה שחיכו אבדו בגיטו בזמן האקציה של אוגוסט או בטרבלינקה ומידאנקה.

המחסור בנשק הביא לשורה של מבצעים נועזים, כגון גניבת נשק ממחסני הגרמנים ברחוב סנקביצ'ה. במבצעים אלה הצטיינו הלוחמים **ראובן לויין Reuwen Lewin** מווישקוב Wyszaków, **נתק גולדשטיין Natan Goldstein** (שניהם נפלו ביערות), ו**ולקוביסקי וולוויל Welwel Wołkowyski** (נפל באקציה), **מארילה רוזיצקה Maryla Różycka** הגיבורה מלודז' והפרטיזן האמיץ **מארק בוך Marek Buch** מווארשה.

בשעת הברחת הנשק לגיטו נתפסו שני יהודים אלמונים מגרודנו Grodno. הגרמנים הקיפו אותם אך הם התגוננו והרגו בוויסוקי סטוצ'ק Wysoky Stoczek ז'נדרם אחד. אחד הלוחמים שם קץ לחייו והשני נורה במקום. ארגוני הלוחמים עקבו בעין בוחנת אחרי הסוכנים הגרמניים ששרצו בגיטו. בקיץ נהרגו מכדורי הלוחמים סוכני הגסטאפו האחים **יודקובסקי Judkowski** ו**צביקליץ Cwiklicz** שמם ישאר לדראון-עולם.

עדות טובה על התגברות הרצון להלחם ולהשתתף בתנועת ההתנגדות משמשות מאורעות 1 במאי 1943. כל העובדים בגיטו, ללא יוצא מהכלל, חגגו את יום הסולידריות של פועלי העולם. מובן מאליו שלא חשבו לצאת לרחוב ולהשתתף בהפגנות המוניות או להעדר מהעבודה בבתי החרושת. הגסטאפו היה מחסל מיד תופעה כזאת. כל הפועלים, איפוא, התייצבו לעבודה ליד המכונות, אך המכונות הושבתו. תאי הארגון הזרועים בכל בתי החרושת הקפידו שאף אחד לא יעז לעבוד. הפועלים הצטרפו לשביתה באופן ספונטאני ובשום מקום לא הפירו את השביתה. אפילו מנהלי העבודה שהיו אחראיים על הייצור לא העזו להתנגד. כאשר ראו גרמני מתקרב, הפעילו מיד את המכונות והשתיקו אותן ברגע שהלך: שבתו המקצועית בנגריה המכאנית של **סאפן Stefen**, נדמו מכונות הקרטונז' **Kartonarz (pl) Cartonage (en)**, הסדנאות, מפעלי הכימיקלים, בית החרושת הגדול לנעליים, לא טרטרנו מכונות התפירה של היודנראט (**וואקסמן Waksman**)^[13] וכך כל הגיטו הפך למחנה גדול אחד שהפגין בצורה זאת את שייכותו לעולם הפרוגרסיבי כולו, תחת הסיסמאות של המלחמה לניצחון על הפאשיזם. פיזמו במקהלה שירים מהפכניים ושירים של הצבא האדום שחדרו לגיטו דרך השבויים הסובייטים, בעיקר בשטח מחנה גדוד הפרשים העשירי. היה נפוץ אז במיוחד "שיר הקומיסר" שפיזמו אותו בבית ובבתי החרושת, ובמיוחד את השורה: "פעמים רבות רבות נפגע בנחש הגרמני".

השביתה הכללית של הגיטו העידה על אמונתם של 50,000 הנידונים במפלת התליינים הגרמנים וכן נתנה ביטוי להערצת המתמודדים עם האויב. לגרמנים היתה זאת תזכורת מסוכנת.

היה זה לעגו של הגורל ספוג הדם שממש ליד הגטו הנידון למוות חגגו גם הגרמנים את האחד במאי, כאילו היה זה חג לאומי שלהם. מהדגלים המוכתמים בדם נמתחו לגטו הציפורניים העקומות של צלב הקרס.

שינויים הרבים ביותר התרחשו בחזית הפנימית של תנועת ההתנגדות. כוחות מפולגים וחוסר הנהגה משותפת היו הצד החלש של התנועה מרגע היווסדה. מצב זה גרם במידה רבה לכישלון הארגון באקציה הראשונה. הכרה זאת חזרה כבר מזמן להמוני הנוער שהיה מאורגן בקבוצות השונות. הנוער התבונן בחרדה בחוסר ההבנה וחוסר האחדות בין "ראשי" הארגונים. הנזק שנבע ממצב זה היה כה ברור, הלחץ מלמטה היה כה חזק, עד שבסוף הקיץ הגיעו בפעם הראשונה לאיחוד קבוצת **יודיטה** עם בלוק "A" וכעבור זמן מה נוצר גם הקשר בין בלוק "A" ובלוק "B" כבלוק אנטי-פשיסטי לוחם אחד.

ליושב-ראש הבלוק נבחר **מרדכי טננבוים Mordechai Tenenbaum**, עסקן וותיק ובעל זכויות, מארגן ולוחם מ"החלוצ" ולצדו **דניאל**



Daniel Moszkowicz (קומוניסט) מושקוביץ
בהנהלה נכללו נציגים של כל קבוצת הלוחמים.

לדאבונו זה קרה מאוחר מדי. לפני שהארגון החדש המאוחד הצליח להתארגן נפלה כרעם מהשמים הידיעה כי חיסולו הסופי של הגיטו יהיה ביום 16 באוגוסט 1943.

1940 מרדכי טננבוים



The biography of **Mordechai Tenenbaum (Tamarof)** source: Meilech Neustadt: Destruction and Rising, the Epic of the Jews in Warsaw, Tel Aviv 1946, page 302-303



מחברי מחתרת גיטו ביאליסטוק **ביאליסטוק**

Top row far right: **Shlomo Goldstein, Tenenbaum**, Middle row 2nd from right: **Rywke Cyrlin**, Middle row 3rd from right: **Natan Blizowski**, Middle row 2nd from left: **Dan Gelbart**, Middle Row on the far left: **Moske Nowoprucki**, Seated on the far right: **Feiwel Wigdorhaus**, Seated 3rd from the right: **Yitzhak Perlis**, Seated 2nd from the left: **Avraham Gewelber**, Seated on the far left: **Dawid Kozibrodcki**.

האקציה של פברואר היתה ידועה מראש להרבה אישים, וביחוד ליודנראט עם **באראש** בראשו, האקציה השניה באה כהפתעה גמורה לגיטו, **לבאראש** ואפילו לגסטאפו של ביאליסטוק. את האקציה ביצעו הפעם גדודי ס"ס גרמנים, אוקראינים, ביאלורוסים

ולאטבים, שהובאו בסתר למקום. האקציה של אוגוסט הפגיעה רבים שהיו להם ניירות אריים "משכנעים מאוד", בעלי חזות ארית ואפילו כאלה שגרו מחוץ לגיטו ובאו במקרה לביקור ידידים בגיטו. הם היו בטוחים שבכל מקרה הגיטו יקבל התראה מראש על אקציה חדשה. את הערכות האלה הפיץ באראש והאמינו לו בצורה עיוורת מעריציו המסורים. עתה נוכחו לדעת שהיתה זאת טעות מרה ובעלת תוצאות טרגיות.

אף פעם לא היתה אווירה טובה ומלאת תקוות בגיטו כמו בימים האחרונים לפני האקציה. זה היה בתקופה שלאחר סטאלינגרד, אחרי אל-עלאמיין, ולאחר הניצחון של המערכה בצפון אפריקה והנחיתה בסיציליה. סילוקו של מוסוליני קבע את נפילת איטליה, החזית במזרח רעדה, ב-5 באוגוסט נשמעו לראשונה קולות הארטילריה ממוסקבה, אשר קראו הידד לכבוד שחרור אורלי Orlya (Bel) וביאלוגרוד Białogrod. הדים של שמחה פעמו בלב תושבי הגיטו.

העזרה התקרבה, אך הגרמנים החליטו להמשיך ולנצח במלחמה עם היהודים. הלילה בין ה-15 וה-16 באוגוסט היה ליל ירח שקט. עד חצות נועדו אנשי המטה המאוחד של תנועת ההתנגדות בהנהגתו של **טננבוים**. בשעה שתיים לפנות בוקר נשמעה אזעקה: אנשי ס"ס הקיפו את הגיטו ונכנסו לאזור בתי החרושת. ההשתלטות על בתי החרושת מנעה מן הלוחמים את ביצוע התוכנית שהיתה מוכנה מראש, להצית את בתי-החרושת ברגע שיתחילו להלחם. היה ברור שהגיעה שעת ההשמדה הסופית של הגיטו. תוך חצי שעה גייסו את קבוצות הלוחמים, הוציאו נשק ואיישו את העמדות שנקבעו מראש.

בשעה שש בבוקר נתלו מודעות על פינוי הגיטו ללובלין Lublin. על כל התושבים היה להתייצב ברחוב יורוויצקה Jurowiecka, משם יעבירו אותם הלאה. הגרמנים שהתנסו בגיטו ווארשה רצו למשוך את התושבים מהבלוקים הגדולים (ברחובות פולנה Polna, צ'נסטוכובסקה Częstochowska, נובי שוויאט Nowy Świat, קופייצקה Kupiecka) שמשם היה קל יותר להתנגד - אל הרחוב, ששם הבתים הקטנים והמגרשים הגדולים אפשרו לגרמנים חופש פעולה יותר גדול. נכשלו ניסיונות הלוחמים לעצור את זרם ההמונים ברחוב יורוויצקה, ההמונים שמילאו את הרחובות היו המומים ומיואשים. ריכוז, איפוא, את כל קבוצות הלוחמים מהאזורים שנעזבו על ידי התושבים באזור יורוויצקה, בעיקר ברחובות צ'פלה Ciepła, כמיילנה Chmielna, סמולנה Śmolna, נובוגרוצקה Nowogródzka וגורנה Górna. תכנית המטה היתה להרוס את גדרות הגיטו, כדי שההמונים יוכלו להתפזר בשטח ואילו הלוחמים הצטרפו לחדור ליערות ושם להצטרף אל חבריהם הפרטיזנים. אל הלוחמים, שלא הסוו יותר את נוכחותם בין ההמונים, הצטרפו עשרות אנשים נחוישים בדעתם ומזוינים במקלות, מוטות ואבנים.



Ghetto Bialystok: Deportation,
Source: private collection [Ewa Kracowska](#)

הלוחמים התקיפו ראשונים. השעה היתה עשר בבוקר. את האות למלחמה נתנה להבת השריפות בצ'פלה, Ciepła סמולנה Smolna ונובוגרוצקה Nowogródzka, אלה היו הבנות הגיבורות: **מילקה דאטנר Mika** ^[4], **Datner**, **באשיה קוצ'לסקה Basia Koczalska**, **חיה ביאלה Chaja Biała**, **הניה Henia** ואחרות, שהציתו את הבתים,

המפעלים וערימות הקש. ברחוב פבריצי'נה Fabryczna בערו בית החרושת לצמר-גפן והסדנאות המכניות. אש חזקה נשמעה מהאוטומטים ורובי-היד. כך חיסלו הלוחמים את משמרות הגרמנים שסובבו ברחובות הגיטו ושמרו על הגדרות, מראה הגוויות של הגרמנים והנשק שנלקח הוסיפו עידוד ללוחמים שזרקו את עצמם על הגדרות, מזוינים ברימונים ובקבוקי בנזין. בו-זמנית, האמיצים יותר לא חיכו שיתהוו פרצות ופתחים בגדרות, ניסו לכבוש אותם בסערה. חיזקה אותם האש החזקה של החברים שירו מעל הגדרות הבורחים. אך הגרמנים השתלטו מהר על המצב. ירי אדיר ממכונות ירייה כבדות וקלות ומאוטומטים התערב באנחות הפצועים וזעקות הלוחמים. הגרמנים העמידו מכונות ירייה בחלונות הבתים ובתי-החרושת שהקיפו את הגיטו, משם היה להם שדה ראייה מצוין ואמנם הסבו ללוחמים אבידות כבדות. ההתקפה על הגדרות נהדפה בתוצאות רוויות דם.

בשמים הופיע להק מטוסים גרמניים ובטיסה נמוכה מעל ראשי הלוחמים ירו עליהם מהמטוס. הלוחמים האמיצים התחלקו לכמה יחידות והמשיכו לירות בגרמנים. המלחמה לא היתה שווה. כ-300 יהודים מזוינים בצמצום רב נלחמו נגד למעלה מ-3,000 חיילי ס"ס, מצוידים בנשק ממוכן מכל הסוגים. עם הגרמנים היו גם פושעים אוקראינים וביאלורוסים. רחובות נובוגרוצקה וסמולנה היו מכוסים גופות מתים. אצל הלוחמים הורגש המחסור בכדורים והכי הרבה זמן החזיקה מעמד יחידת הלוחמים בגני הירק של היודנראט ברחוב נובוגרוצקה.

כאן הם הותקפו על ידי שתי שורות של אנשי ס"ס מצד רחובות צ'פלה ופולסקה. ההתקפה נהדפה ולגרמנים היו הרוגים ופצועים, מעוצבנים מחילופי היריות המתמשכים, הכניסו הגרמנים טנקים לקרב. מוקש שהוטמן בפתח תעלת הביוב בפינה קופייצקה Kupiecka וצ'פלה התפוצץ וגרם לנסיגת הטנקים. הלוחמים, 72 במספר, היו צפויים לאיגופם, לכך השתמשו בכל התחמושת שהיתה ברשותם ונסוגו למחבוא שהוכן מראש בבאר ברחוב כמייילנה Chmielna מספר 7. הגרמנים גילו אותם וירו בהם ממכונות ירייה בפינת הרחובות קופייצקה ויורוויצקה, הגיבורים נפלו בזעקם "הלאה הגרמנים! הלאה היטלר! מוות לפאשיסטים! יחי הצבא האדום! יחי פולין הדמוקרטית! יחי סטאלין! עם ישראל לא ימות! נקמו את דמנו!", איש לא ביקש רחמים.

את הגוויות החמות עדיין הטעינו על עגלות וקברו בקבר אחים בבית הקברות של הגיטו ברחוב ז'אביה, Żabia שם נחו מנוחת עולמים הבנים והבנות האמיצים של העם היהודי, אשר במותם הנציחו את גבורת העם.

לאחר 3 שעות הקרב נחלש מעט והתלקח מחדש בשעה 5 אחה"צ. הלוחמים חידשו את הניסיון לפרוץ את הגדרות החוצה, אך לשווא. הגרמנים עקרו את הגדרות בכדי להשיג מרחב תמרון והביאו מילואים.

הגיטו הוקף בשלוש שורות של חיילים. בשורה הראשונה התקיפו גרמנים מזוינים בנשק אוטומטי קל, בשורה השנייה עמדו יחידות חמושות בנשק אוטומטי ממוכן ובשלישית ארטילריה וגדוד פרשים. בלילה שני לוחמים פצועים הבקיעו דרכם לשטח בית החולים היהודי ברחוב פאבריצי'נה וסיפרו לרופא דר' **ציטרון Dr. Cytron**, שהגיש להם עזרה רפואית, שהנשק מתמעט והולך וכי הם מודעים לכל שהם הולכים למות. אבל מצב הרוח בקרב הלוחמים היה טוב כי המוות אינו נורא כשמתים עם נשק ביד. בלילה הגיע לבית החולים הלוחם **חיים רוזנסקי Chaim Różonski** וסיפר שאחת מקבוצות הלוחמים החלה לחפור מעבר תת-קרקעי אל מחוץ לגיטו.

היריות בגטו נמשכו עוד מספר ימים נוספים, בעיקר בלילות. עד ה-26 באוגוסט החזיקו מעמד בונקרים של הלוחמים ברחוב צ'פלה ונובוגרוצקה. כמה ניסיונות להבקיע דרך מתוך הגיטו לא הצליחו. העמדות האחרונות של הלוחמים נפלו לאחר שאזלה התחמושת וב-27 באוגוסט הצליחה קבוצת לוחמים לצאת דרך חפירה תת-קרקעית ולהצטרף לפרטיזנים ביער. בהיתקלות עם הגרמנים נפלה ליד צילי'צ'אנקה Cziliczanka, מפקדת הקבוצה האמיצה מסלונים Slonim, **סוניה שמיד Sonia Smidt**. מתוך פרקים רבים של המלחמה הזאת, ראוי לציין את ההתנקשות, שלא הצליחה, בחיי אחד התליינים של הגיטו בשם דיבוס Dibos, הממונה על ענייני היהודים בגיסטאפו. הוא התמקם יחד עם המטה שלו בבניין היודנראט ברחוב קופייצקה ומכאן ניהל את מבצע החיסול. הלוחם **רובצ'אק Rubczak** ירה בו משני אקדחים, אבל נהרג מאש נגדית, והרוג הגרמני ניצל.

בבית חרושת של וולטאן Woltan הרגו הלוחמים בין המכונות קצין גרמני גבוה ופצעו כמה מחבריו.

מבין הלוחמים ניצלה רק **חיקה גרוסמן Chajka Grosman** האמיצה ומתוך 72 לוחמים גיבורים נשאר בחיים, בנסיבות שעדיין לא ברורות, **ברל שצמן Berl Szacman** בלבד. מפקד הלוחמים **מרדכי טננבוים** וחברו **דניאל מושקוביץ**, שמו קץ לחייהם. המצור על הגיטו ארך חודש שלם וב-15 בספטמבר 1943, לאחר שכבו הלהבות האחרונות של ההתנגדות, נסוגו יחידות הס"ס.

כך תמה תנועת ההתנגדות בגיטו ביאליסטוק ולוחמי ביאליסטוק הוסיפו דפים אחרים של גבורה מפוארת אל פרקי הגבורה של אחיהם בגיטו ווארשה.

רבות היהודים בגיטו התבוננו באופן פאסיבי במלחמתם של בני ובנות העם הטובים ביותר ולא נטלו חלק במאבק. אחרי הצהריים הגיעה הפקודה לצאת לדרך ויהודי ביאליסטוק יצאו לדרכם האחרונה בשקט אילם, בין שתי שורות של פושעי ס"ס המתעללים בהם. יבשים מצמא הגיעו לתחנת הרכבת פולסקה Poleska וחיכו בחוסר אונים לטרנספורט למחנות המוות.

הגרמנים עוד ביימו את הבדיחה האחרונה שלהם, בסגנונם הגרמני הכבד והגס. כ-1200 ילדים הופרדו מההורים שגורשו מן הגיטו "כדי להביאם לשוויץ", דרך טרזינשטאט Theresienstadt בצ'כוסלובקיה ומשם לאושוויץ Auschwitz, וכאן הסתיים מסע נדידתם.

מזעזעות ביותר היתה האבקואציה (פינוי, חיסול) של בית החולים ברחוב פאבריצ'נה Fabryczna, בבנין ישן של TOZ^[51]. הרופאים היהודים אשר שרדו מהגיהנום הגרמני של מחנות ההשמדה העידו על השיטות הפאשיסטיות של החיה הגרמנית. הגרמנים לא נגעו בבית החולים בארבעת ימיו הראשונים של האקציה. ב-20 באוגוסט פרץ לבית החולים של יהודי ביאליסטוק פרידל Friedel, איש הס"ס והיועץ המשפטי שלהם, והאוקראינים, גירשו את החולים מהמיטות בצעקות "החוצה! מהר!", (Raus. Los. Schnell) שהיו מוכרות למיליוני הקרבנות החפים מפשע, ברגעיהם האחרונים. פרידל, במצב רוח מרומם, מזרז את החולים ופולט מדי-פעם את המלים "מהר! יותר מהר - מחכה לכם כבר רכבת מיוחדת!". הרכבת המיוחדת הזאת היתה מורכבת מעגלות-סוסים שעמדו בשורה לפני בית-החולים.

החולים במחלקה הכירורגית התלבשו לאט אחרי הניתוחים ועל ראשיהם נחתו מכות ואלות. אביה של המטפלת פרידה אוסטרוב Fryda Ostrów, זכה לתשומת לב מיוחדת של פושע גרמני אחד, על אף היותו ישיש עם זקן שיבה לבן. לאחר שהכו אותו בקת הרובה מספר פעמים, הגיב לפתע בצורה בלתי צפויה: הרים את המקל עליו נשען והנחיתו מספר פעמים על פיו של החייל, שנאלם מתדהמה ופחד. לאחר שהתאושש קפץ הפושע על המיטה בה שכב חולה אחר, לחץ את פניו בנעל ותקע בו צרור כדורים, מוחו של האומלל נשפך על הקיר. מזעזעת מהתקרית בבית החולים בלעה האחות דלוגאץ Długacz רעל ציאנקאלי. לשמע היריות אצו הפושעים בזעם פראי אל המחלקה, זרקו את החולים מהמיטות והריצו אותם בבגדים תחתונים ביללות וקללות אל העגלות. בגסות רבה הטעינו אותם בצפיפות יתירה על "הרכבת המיוחדת".

מתוך אגף היולדות הגיעו במרוצה מספר גרמנים כשבידיהם תינוקות, וזרקו אותם כמו חבילות מאחורי גבם. אחריהם נגררו היולדות התשושות, כשאחת עוזרת לשיניה.

הן הלכו כמו מתות. בלי מחאה, בלי תחינה, בלי קללה. הגרמנים זרקו את התינוקות כאילו היו עצמים מתים. מסביב נשמע צחוק גס, פרצופיהם של אפרוחים אנושיים אלה עוררו צחוק. התינוקות לא זעקו. הם היו כבר חצי מתים. מהעגלה נשמעה רק יללה חנוקה.

האמהות מצאו בקושי מקום בעגלה השניה. הכל גמור. פרידל נתן אות לנסיעה. "הרכבת המיוחדת" זזה. הוא צעד ועבר לפני הרופאים והאחיות שעמדו מאובנים ממראה הזוועה הזאת. הם עברו דרך רחוב קופיצקה לרחוב ז'אביה. כאן נורו כולם והושלכו לבור אחד, הגברים, הנשים והילדים. כך נסתיימה בביאליסטוק ההעברה של בית-החולים בפאבריצ'נה, ב-20 באוגוסט 1943.

^[6] RES SACRA MISER...!

הטרנספורטים של יהודי ביאליסטוק אצו מזרחה ומקומות היעד שלהם הם טרבלינקה Treblinka, מיידאנק Majdanek, בליז'ני Bliżyn, אושוויץ Auschwitz. אולי היתה תקווה כלשהי אצל אחדים שיצליחו להיחלץ ממתקני המוות, אולם לגבי היהודים אפשרות כזאת לא היתה קיימת כלל.

ביערות סופראשל Supraśl וקנישין Knyszyn המשיכו הפרטיזנים מביאליסטוק את מאבקם המזוין עם רוצחי העם היהודי. הפעם היו מאוחדים בארגון לוחם אחד (קבוצת יודיטה Judita, סאשא סוכצ'בסקי Sasza Suchaczewski ואליהו באומאץ Eliasz Baumac). ממאי 1944 נכללו באחת מיחידות הפרטיזנים הסובייטיות של גנראל קאפוסטה Kapusta, בבריגדה של קוסטא קאלינובסקי Kostia Kalinowski, בפלוגת וויצ'כובסקי Wojciechowski, ובגדודי "המלחים" וה-"26 באוקטובר". חלקם נפלו בקרב, אחדים שרדו כדי לשמש עדות לעינויי המיליונים ולגבורתם של קבוצות גיבורים שנלחמו עד הסוף בגרמנים.

הגרמנים רצחו קרוב ל-200,000 יהודים באזור ביאליסטוק, בתוכם 50,000 מביאליסטוק עצמה. משרפות טרבלינקה, מיידאנק, אושוויץ ואחרים בלעו כששה מיליונים יהודים מאירופה, מתוכם שלושה מיליונים יהודים מפולין. הסבל הפאסיבי של מיליוני הקורבנות ומותם של מאות אלפי ילדים מזעזע. בטרגדיה הזאת, קרן אור היחידה היא, מלחמת ההקרבה של לוחמים בעד עתיד טוב יותר לאנושות. עשרות אלפים של החיילים היהודים בדיוויזיה של קושצ'ושקו Kościuszko, בצבא האדום, בצבאות הקואליציה ובבריגדה היהודית, וכן הלוחמים בגטאות והפרטיזנים היהודים. כל אלה במלחמתם וגבורתם נקמו את מותם של המיליונים החפים מפשע.

סוף דבר

ביום ה-3 בנובמבר 1943 התקיים הטבח הנודע של 20,000 יהודים במיידאנק, מרביתם היהודים האחרונים מביאליסטוק. בקבוצה נפרדת צעדו חמישה בשורה, מחזיקים איש ביד רעהו, ילדים קטנים יחפים, רק כותונותיהם עליהם, רועדים מקור ופחד.

מהרמקולים בקעו צלילי הוואלסים של שטראוס, מדי פעם התערבו בהם מטחי-יריות ואנשי הס"ס הריצו את הילדים בקריאות חיבה :
"מהר, מהר, תיכף יהיה לכם חם!"

רועדים מקור ופחד, נרדפו הילדים למשרפות באושוויץ.

ידועות "אקציות ילדים" רבות בגטאות של מרכז ומזרח אירופה. מבוגרים הדרושים לעבודה הושארו בינתיים בחיים ואת הילדים הקטנים הובילו למוות. ידועות השיטות של המתת ילדים, שלעומתן מוות מכדור נחשב לחסד. הגרמנים הקימו מחנות מוות, השמידו מיליוני ילדים (מספר הילדים היהודים בלבד הגיע למיליון) - התגרו באנושות ו... הפסידו. ואילו ניצחו?! - כאשר מת ילד קטן בוכים המלאכים בשמיים. כאשר אדם רוצח ילד קטן, עשרות אלפים, מאות אלפים, מיליוני ילדים, אז אפילו השטן בעצמו מזדעזע וצחוקו נאלם במעמקי הגיהנום.

הגרמנים, לאחר מה שחוללו בשנים 1939 - 1945, ומה שתכננו לעשות אילו היו מנצחים במלחמה, הם עצמם הוציאו את עצמם ממשפחת העמים וכעת הם משתייכים לאנושות רק מבחינה אנתרופולוגית.

לקרוא לגרמני בן-אדם - זו סטירת לחי מבזה לאנושות. לקרוא לגרמני אירופאי - זה עלבון לכל היבשת הוותיקה. גרמניה קיבלה במהותה בנאמנות ובעקשנות את שלטונו של היטלר עד הסוף, העם הזה הזדהה עם המשטר הזה.

העם הגרמני, במשך שש שנים התבוסס בדם, בסבל ובזיעת העמים הכבושים. נכסי הכלכלה שבידי הגרמנים הם ברובם גנובים או שודדים.

העם הגרמני ביצע במשך שש שנים פשעים העולים בממדיהם על ההזיות האפלות ביותר הרדומות בחיית-האדם.

העם הגרמני שאף במקרה שינצח במלחמה לבצע פשעים פי אלף חמורים יותר... הדם של עשרות מיליונים חפים מפשע, של ילדים ונשים, זועק לעונש על פשעים אלה.

אם המוסר והצדק ישלטו ביחסים בין בני האדם והעמים, אז הקול הזועק הנ"ל יישמע ואוי ואבוי אם יסודות אלה לא ישמשו אבן-יסוד ליחסים בין המדינות. במאבקים הנצחיים בין הטוב והרע, האור והחושך, ניצחו גם הפעם הטוב והאור, במחיר קרבנות עילאיים. ובלשון האגדה היוונית:

אורמוז גבר על הארומאן.

אני מאמין באמונה שלמה שרוח-האדם נצחית.

אני מאמין באמונה שלמה, שגרמני אינו בן-אדם.

MEMENTO GERMANIAE! זכור את שעשתה לך גרמניה!

ביאליסטוק, 3 בדצמבר 1945.

^[1] חברה קבלנית שפעלה מחוץ לגטו ביאליסטוק. א"ק

^[2] וולאסוב היה קצין גבוה אוקראיני. היה בוגד שארגן צבא אוקראיני ובו עשרות אלפי חיילים ששרתו את הגרמנים במיוחד במחנות רכוז ובגיטאות. א"ק

^[3] ואקסמן היה שם משפחתו של המנהל היהודי של בית החרושת בתוך הגטו שתפר מדים לצבא הגרמני, הווארמכט. עבדו בו רק יהודים. א"ק

^[4] מילקה דתנר, בתו של שמעון דתנר, הייתה בארגון המחתרת. הייתה עם אווה קרצ'ובסקה במחבוא. אמה משכה אותה ממחבוא זה למען להסתתר במחבוא

יותר משוכלל אך שתיהן נספו. הייתה עוד בת. א"ק

^[5] Towarzystwo Ochrony Zdrowia [Ludności Żydowskiej] האגודה היהודית להגנת הבריאות בין שתי מלחמות העולם

^[6] "קדוש הוא האומלל" לוקיוס אנאוס סנקה

^[7] **אויטו דה פה** היה טקס דתי חגיגי שערכה האינקוויזיציה בהוציאה לפועל את גורי הדין של קורבנותיה לרוב בשריפה של הנידונים למוות, לעתים בעודם בחיים. רוב הקרבנות היו יהודים ששמרו על יהדותם בסתר.

Few Members of the Underground in Białystok:



Tema Sznajderman



Zerach Zilberberg



Daniel Moszkowicz



Tusia Altman



Riwka Madejska



Bronja Winicka



Jandzia Lajbach



Frumka Plotnicka



Chasia Bielicka



Chajka Grosman



Anya Rod



Maryla Różycka



Lonka Kozworocka



Marek Birk

More about the Fighters of the ghetto at: <http://www.zabludow.com/bialystokghettofighters.html>

ארגון יוצאי ביאליסטוק והסביבה

(לאנדסמאנשאפט) קריית ביאליסטוק, יהוד

ת.ד. 7241 יהוד 56215 טלפקס: 00/972/03/5360037

רח' טנגבאום 17, יהוד 56210

I dedicate this web site with the authentic testimony of **Dr. Szymon Datner**, to Captain **Omer Rubinowicz** of blessed memory, who fell in battle in Gaza, while leading his soldiers to battle, attacking terrorists, grandson of **Zwulun Rubinowicz** from Bialystok;
and in memory of Staff Sergeant **Alexander Maszewicki** of blessed memory who fell in battle, Operation "Cast Lead" Gaza 6/1/2009, great grandson of the mathematician **Abraham Maszewicki**, director of the Yiddish Gymnasium in Białystok, grandson of **Joel Maszewicki**, officer in the Soviet Army, fighter against the Germans in WWII and **Lisa Maszewicki**, née **Czapnik**, a courier and one of the leaders of the underground in Bialystok.
Ada Holtzman, Tel Aviv 31.8.2009